Лингвистикалық философия

Вильгельм фон Гумбольдт және тілдің дүниетанымдық сипаты

Дәріскер: Кузембекова Ж.Ж. PhD, қауымдастырылған профессор

Талдау деңгейлері

Негізгі сұрақ: тіл дүниені қалай ұғындырады?

Гумбольдт тілдің құрылымы мен дүниені түсіну арасындағы ішкі байланысты зерттеуге жол ашады.

01 Онтологиялық

Тілдің болмысы: адам санасы мен әлемді байланыстыратын делдалдық қуат.

02 Эпистемологиялық

Таным құралы: ұғымдар мен санаттардың тілдік форма арқылы құрылуы.

03 Әдіснамалық

Зерттеу тәсілі: тілдік фактілерден танымдық модельге өтудің нақты қадамдары.

Тіл онтологиясы

Ergon мен energeia: тіл — өнім емес, әрекет

1 **Ergon**

Тілдің орныққан, сырттай сипатталатын нәтижесі және жүйеленген қалыбы.

2 **Energeia**

Сөйлеу барысында үнемі жүзеге асатын тірі рухани әрекет пен жаңғыру.

Мағына формамен ғана емес, контекстпен, сөйлеуші ниетімен және әлеуметтік жағдаймен айқындалады.

Ішкі форма тілдік құрылым мен дүниені байланыстырады

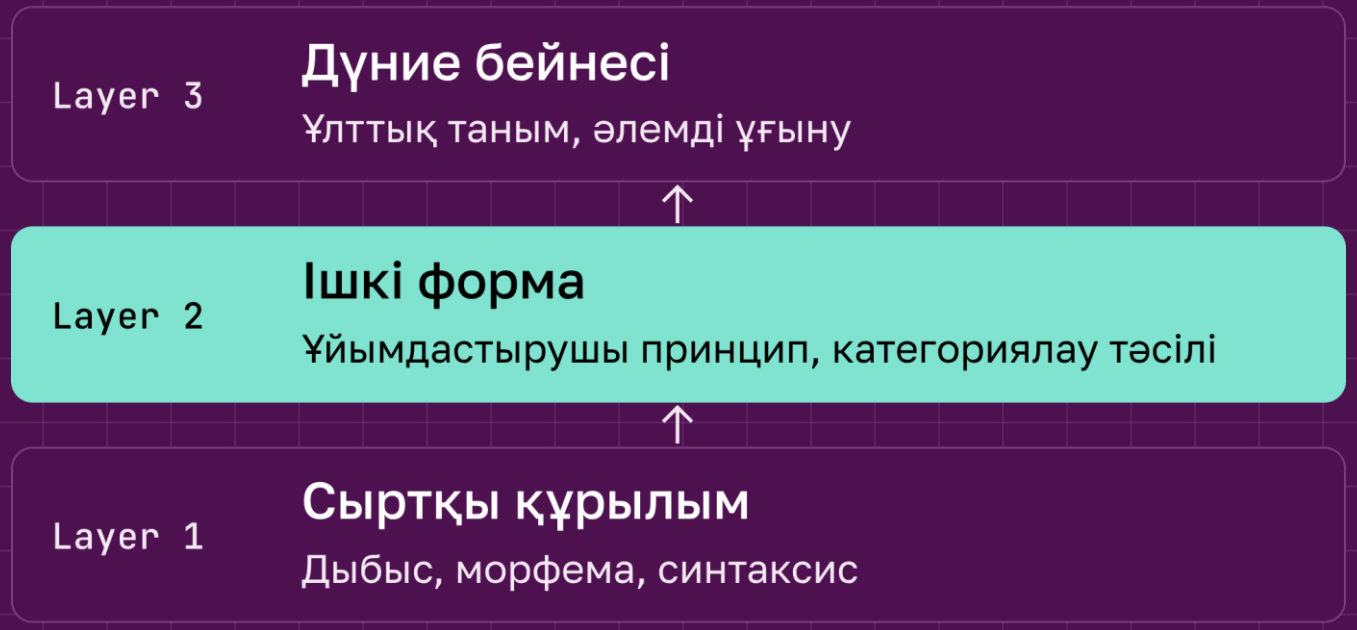

Ішкі форма — тілдің сыртқы өрнегінен тереңірек жатқан ұйымдастырушы принцип.

Зерттеу нысаны

Нақты тілдік фактілер мен синтаксистік үлгілер.

Теориялық ұғым

Ішкі форма: семантиканы реттейтін негізгі тетік.

Дәлел түрі

Бір тілдегі мысал әмбебап заңдылықты өздігінен дәлелдемейді.

Қазақ және ағылшын тілдеріндегі бірдей қызметті сөйлемдерді контекст, ниет және әлеуметтік норма арқылы салыстыру.

Теориялық дихотомия

Тіл мен дүниетаным: күшті және әлсіз тұжырымдар

● Күшті нұсқа

Тілдік детерминизм

Тілдік құрылым дүниені қабылдау мен таным шегін **түбегейлі анықтайды**. Адам ойы тек тілдің грамматикалық шеңберінде ғана қозғалады.

Шектеу: Тіл аралық аударма мен жаңа ұғымдарды меңгеру мүмкіндігін түсіндіру қиын.

▲ Әлсіз нұсқа

Тілдік салыстырмалылық

Тіл дүниені белгілі бір қырынан көруге **бағыттайды**, бірақ ойлауды толық шектемейді. Тілдік санаттар назар аудару тәртібін реттейді.

Артықшылық: Сыни бағалау, қарсы мысал және танымдық икемділікке орын қалдырады.

Сыни ғылыми бағалау үшін қарсы мысал, операциялық анықтама және әдіс шектеуі қажет.

Парадигмалар тоғысы

Бір дерек – екі теориялық түсіндірме

Салыстырмалы талдау

Өлшем	Формалды-аналитикалық	Қолданысқа бағдарланған
Негізгі сұрақ	Мағына қандай шартпен анықталады?	Айтылым қандай әрекет атқарады?
Дерек көзі	Логикалық форма, референция	Диалог, жағдаят, әлеуметтік норма
Шектеу	Контексті толық қамтымауы мүмкін	Жалпылау мен формализация күрделі

Бірінші бағыт логикалық формализацияға күш береді; екіншісі контекстің тірі өзгермелілігін қамтиды.

Докторант зерттеу сұрағына байланысты теориялық ұстанымын айқын бекітуі тиіс.

Зерттеу процедурасы

Докторант үшін дәлелдеу алгоритмі

01-қадам

Әдебиет шолуы

Бәсекелес түсіндірмелер мен концепцияларды анықтау.

02-қадам

Операцияландыру

Негізгі теориялық ұғымдардың жұмысшы өлшемдерін бекіту.

03-қадам

Дерек іріктеу

Мәтін, корпус не сұхбат материалын іріктеу критерийлері.

04-қадам

Қарсы мысалдар

Деректі талдау және қарсы дәйектерді тексеру.

05-қадам

Қолданылу шегі

Қорытындының шектеулері мен шекарасын ашық сипаттау.

Дәлелдеу алгоритмі - теориялық абстракциядан эмпирикалық тексерілетін нәтижеге өту жолы.

Практикалық тұжырым

Гумбольдтты қазіргі зерттеуге айналдыру

01 Нысанды тарылту

Нақты құбылыс

Кең «тіл мен мағына» мәселесінің орнына нақты семантикалық немесе прагматикалық құбылысты таңдаңыз.

02 Үйлесімділік

Сұрақ пен дерек

Зерттеу сұрағын дерекпен, ұғым анықтамасымен және теориялық позициямен сәйкестендіріңіз.

03 Дифференциация

Дәлелді байланыс

Негізгі қорытынды: тілдік сипаттама мен философиялық пайымды ажырата отырып, олардың байланысын дәлелмен көрсету.

Негізгі қорытынды: тілдік сипаттама мен философиялық пайымды ажырата отырып, олардың байланысын дәлелмен көрсету.

Докторанттарға арналған аналитикалық тапсырмалар

01

«Тіл — ergon және energeia» бойынша екі ғылыми ұстанымды салыстырып, әрқайсысының кемінде бір күшті және бір әлсіз жағын дәлелдеңіз.

02

«Тіл мен дүниетаным туралы күшті және әлсіз тұжырымдар» тақырыбы бойынша 500 сөздік сыни эссе жоспарын әзірлеңіз.

Ұсынылатын ғылыми әдебиеттер

- Grice, H. P. (1975). Logic and Conversation.
- Saussure, F. de (1916). Cours de linguistique générale.
- Chomsky, N. (1965). Aspects of the Theory of Syntax.